

(II. k. 19—20 l.) •Vagy amidőn Ambrus püspök két vértanunak az ereklyéit isteni kijelentésre megtalálta s azokat a templomba vitte, „az ördögtől megszállottak meggyógyultak, s a távozó gonosz lelkek vallomást tettek Isten hatalmáról. Sőt egy városszerte ismert ember, aki több év óta vak volt, könyörgött, hogy engedjék megérinteni a koporsót. „Megtette s rögtön visszanyerte szeme világát.“ (II. k. 24 l.) Csoda-e, ha korábban hasonló legendák csuszta be az evangéliumokba, amikor most ez a tudós püspök ilyen szavahihető módon adja elő, mintha azok tények lettek volna.

De ezek nem rontják le a vallomások értékét. Sőt ezek mellett is azoknak, akik a pogányság és kereszténység küzdelmei közben egy nagy lélek vergődéseibe betekintést akarnak, szerezni és azoknak, akik erkölcsben hanyatló korunk föllendítésének eszközeit keresik, ajánljuk a mű tanulmányozását. Igaz, hogy teljes erővel küzd az ariánizmus és a pelagiánizmus ellen is, amelyek pedig velünk közeli lelki rokonságban vannak, de kellő kritika mellett tanulni még az ellenségtől is lehet és kell. Fordítása erőteljes, magyaros, szép.

V. A.

D. Hadorn Vilmos: Férfiak és hősök, a schweizi reformáció és annak áldásai. Fordította és megjegyzésekkel ellátta Jánosi Zoltán. Debrecen 1917. Hoffmann és Kronovitz. 130 l.

Egy igen tartalmas és kellő tárgyilagossággal megírott füzet, amely élénk színekben festi a svájci reformáció hőseit. A svájci református egyház megbízásából készült mű méltán sorakozik a reformáció 400 éves jubileumi emlékei közé. A fordítása is szépen sikerült. Azonban semmiképpen sem helyeselhetjük a fordítónak azt az eljárását, hogy a maga megjegyzéseit és sokszor egyoldalú észrevételeit az író mondatai közé szúrta be úgy, hogy az olvasó egy-egy eredeti mondatot kénytelen félbehagyni, hogy közbe a fordító hosszas megjegyzéseit olvassa. Ez az olvasót lépten-nyomon kizökkenti hangulatából s az értelmet is zavarja. Ez nem azt teszi, hogy a fordítónak nem lehetne egyben-másban a írótól eltérő véleménye. De ha ezt nem tudja elhallgatni, írja le az eredeti szövegtől elkülönítve, jegyzetek alakjában vagy legalább várjon addig, amíg egy mondatot befejez. Még a közönséges beszédben sem szokás a beszéltől a mondat közepén félbeszakítani.

Még kevésbé helyeselhetjük a fordító megjegyzéseinek tartalmát, különösen a Kálvin—Szervét perét illetőleg s azt semmiképpen sem tudjuk összhangzásba hozni demokratikus gondolkozásával. Fordító szerint Szervét „szerencsétlen kalandor“ volt. Miért? Ezt így magyarázza meg: „Szaktudományának jólismert mezejéről a hittudomány ismeretlen földjére *kalandozott*“ (108. l.) Tudomásunk szerint Buddha királyfi, Ámos pásztor, Jézus ács, Péter halász, Máté vámszedő, Mohamed kereskedő volt s mégis mindnyájan a

vallás ügyének szolgálatába állottak, de azért nem voltak kalandorok. Bocsássuk meg azért Szervétnak is, ha tudós létére hozzá merészelt szólani vallási kérdéshez is. Ő mind a két mezőn mélyen szántott és maradandót alkotott. A szentléleknek nem csupán a genfi s a debreceni parókiával vagy a római pápai székkal van összeköttetése. Megtalálja az a maga embereit minden téren, — még a szaktudósok között is.

A fordító a maga Kálvin-imádásában éles hangon kel ki azok ellen a református, lutheránus és katolikus hívők ellen, akik Szervétnak is valami igazat adnak s Kálvint is a maga emberi alakjában tüntetik fel. Szerinte Kálvin a Szervét halálában nem bűnös, hanem hibás a kor. „Abban a korban ilyenek voltak az emberek.“ „Ez volt a szokás“ mondja. Amennyire igazságtalan volna egy nemeslelkű embert elítélni azért, mert egy romboló és pusztító korban él, éppen olyan igazságtalan egy egész kort egy emberért megvádolni Luther és Zwingli is annak a kornak voltak a gyermekei. Közöttük is voltak éles ellentétek, de azért egyik sem szorította a másik vérére.

Ugyancsak ilyen alap nélkül állítja a fordító: „A két férfi egymással élet-halálharcot vívott és ebben a harcban Kálvin viselkedett nemesebben“. Ezt a nemeslelkűséget eléggé megvilágítja a Szervét máglyájának fölcsapó lángja s az a tény, hogy Kálvin halála előtt, midőn már jární nem tudott, elvileg magát a genfi tanács elé s ott asztmás rohamok között kért bocsánatot „türelmetlenségeért és ingerültségeért“. Mégis vannak, akik pápábbak akarnak lenni a pápánál. Mennyire más hang csendül ki az Uray Sándor szerkesztette Enlékkönyvből, melyben Nánay Béla ezt írja: „Nagy fájdalommal gondolunk Szervét halálára; sajnáljuk, hogy Kálvin ebben kora embere maradt.“ (72. l.) „Sajnáljuk, hogy így történt, de nem mondhatjuk, hogy keresztyéni eljárás volt, mert magunk követtük el. De keresztyéni lesz a hiba beismerve“. (72. l.)

Fordító szerint a „Szervét-eset még mindig kevésbé sajnálatos, mint ha nem Szervét, hanem Kálvin esett volna áldozatul“. Az ilyen megjegyzések és állítások helyén valók lehetnek utcai népszónoklatokban, de nincsen helyük egy szép ünnepre írott alapos történeti műben. Mert, hogy a világtörténelem miképpen alakult a Szervét halálával s a Kálvin győzelmével, azt tudjuk. De hogy a Kálvin bukásával s a Szervét győzelmével miképpen alakult volna, azt igazán nehéz belátni. Hátha ez esetben ma János Zoltán Szervétet védené s Kálvint nevezné szerencsétlen kalandornak? S ezek közben komoly arccal hirdeti a tiszta erkölcsöt: „Legyünk igazságosak!“ „Ne legyünk egyoldalúak és elfogultak!“

Mi a magunk részéről őszintén sajnáljuk, hogy *Hadorn* erőteljes és alapos tudással megírott művét a fordító ilyen megjegyzéseivel eredeti hangulatából kiforgatta s olyan szubjektív hangot

vitt belé, ami semmiképpen sem fér össze különösen annak a nagy ünnepnek a szellemével, amelyre a mű íródott. A protestantizmusnak mégis legnagyobb áldása a hit és lelkiismeret szabadsága. Ezt munkálta Szervét is a többi reformátorral együtt férfias hittel, hősi bátorsággal. Martir-koszorúval a homlokán ő is megjelenik a 400 éves ünnepélyen, nem azért, hogy vádoljon és kárhoztasson, hanem azért, hogy bizonyosságot tegyen az egy igaz Isten dicsőségéről, ki az ő vetését is megáldotta.

V. A.

Jatho beszédei. Irta: Szimonidesz Lajos. Az „Evangelikus lap” kiadása. Nagyborzsöny, 1917. 63. 1.

Még élénk emlékezetünkben él az az eretnek-pör, mely Jatho Károlyt, a szeretettel körülvelt kölni papot az egyházi szószéki működéstől eltiltotta. Megértő rokonszenvenvel kísértük akkor is tragikus sorsát, mert tudtuk, hogy ő az igazság bátor kimondásának s az evangélium minden dogmákon felül álló szabad hirdetésének lett az áldozata. Most annál nagyobb örömmel vesszük a kezünk alatt levő füzetet, melyben Jathonak négy kötetben megjelent beszédei és elmélkedései alapján a munkás szerző összeállította azokat az elveit, amelyek az általános felfogással ellenkeztek s amelyek tragikumát előidézték. Egy reformatori lélek körvonalaibontakoznak ki a szétszórtan megjelent eszmék és igazságok alapján, amint azokat itt nagy gondnal és teljes tárgyilagossággal egy csokorban látjuk. Ez a reformátor nincsen megelégedve a *keresztény egyházak* mai szellemével, mert azok nem elég hív sáfárai a jézusi kereszténységnek; mert száműzték kebelükből a szabadság és igazság lelkét; mert külső hatalomra s nem a hivek szolgálatára törekednek, mert a tudományok fejlődésének útjában állnak s az új igazságokat nem tűrik meg; mert a különböző egyházak mindig az egymás közt levő különbségeket hangoztatják s ezáltal gyűlöletet szítanak s a vallásosságot megölik. Jobb a becsületes kétség, mint a képmutató hitvallás. Szomorú vallás az, amely fél az értelem világosságától. A vallás nem bizonyos igazságok tudása, hanem akarás és Istennel való egyesülés. A vallás kérdésében nem lehet egyenlő véleményeket kívánni. Nincs igaz vagy hamis vallás, hanem van erős és gyöngé hit.

A *biblia* tanulmányozásában biztosítani kell a szabad kutatás jogát s érvényesíteni az értelem törvényeit, mert a napsugárban tenyésznek a legszebb virágok. A bibliai kijelentés mellett helyet kell adni az egyénben történő kijelentésnek is.

Jézus ember, a mi testvérünk. Ő az ember eszményképe. Benne az ember „ősképe” látjuk. De „nem abban a Krisztusban, aki messze a fellegek fölött trónól, királyi pompába öltözve, a lelki szegények számára elérhetetlen messzeségben, hanem abban a Jézusban, akinek minden szavát jól esik hallanunk, mert ő a